

<https://doi.org/10.62837/2024.3.70>

AYSEL MÜZƏFFƏR QIZI PAŞAZADƏ

iamayselpashazade2000@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

office@adpu.edu.az

LİŖQVİSTİKADA AMERİKA İŖİLİS DİLİ VARIANTI

XÜLASƏ

Dünyada ingilis dilini ikinci dil kimi öyrənən insanların əksəriyyəti ya Amerika İngilis, ya da Britaniya İngilis dilini öyrənirlər. İngilis dilinin dünya miqyasında istifadəsi İngiltərənin dünya miqyasında imperiya yaratması ilə başladı. Bu gün ingilis dilinin xarici dil kimi öyrənən insanların çoxu hələ də Britaniya İngilis dilini öyrənirlər. Bu ona görə baş verir ki, Britaniya ingilis dilinin tədrisinə uzun müddətdir maraq göstərir və onu təbliğ etmək üçün nəşriyyatlar və institutlar var. Bununla belə, Amerika biznesi və texnologiyasının dünya miqyasında uğur qazanması səbəbindən Amerika İngilis dili getdikcə daha çox öyrədilir. Bu uğur həm də Britaniya ingiliscəsində danışanların, hətta İngiltərədə olanların da bir çox amerikanizmi qəbul etməsinə səbəb olur. İngilis dili həqiqətən elmdə və biznesdə dünya dilinə çevrilib və zaman keçdikcə daha çox Amerika ingiliscəsinin adını əşidəcəyik.

Amerika İngilis dili, ingilis dilinin geniş yayılmış variantı olub, ABŞ-da danışılır. Bütün amerikalılar eyni şəkildə danışmasalar da, onların nitqində kifayət qədər ümumi cəhətlər var. Amerika İngilis dili Britaniya, Avstraliya İngilis dili və digər variantlardan fərqli olaraq başqa ingilis dili kimi tanınır. Amerika İngilis dili ölkəsi ilə birlikdə inkişaf etdi və böyüdü. O, müstəmləkəçilik başlanğıcı zamanı İngilis İngilisindən ayrılmağa başladı və qitənin məskunlaşması zamanı regional və etnik fərqlər qazandı. Bu gün o, digər dillərə və ingilis dilinin digər növlərinə təsir edir, çünki Amerika mədəniyyətinin cazibədarlığını onun ədəbiyyatı, kinofilmləri və televiziya proqramları dünyaya ötürür.

Açar sözlər: İngilis dili, Amerika dili, Britaniya dili, amerikanizm, dil, söz, variant.

A VARIETY OF AMERICAN ENGLISH IN LINGUISTICS

Aysel Pashazade

SUMMARY

Most people around the world who learn English as a second language learn either American English or British English. The worldwide use of English began when Britain created a worldwide empire. Today, most people who learn English as a foreign language still learn British English. This happens because Britain has had a longstanding interest in teaching English and has publishers and institutions in place to promote it. American English is taught more and more, however, because of the worldwide success of American business and technology. This success also

leads speakers of British English, even in England to adopt many Americanisms. English has truly become a world language in science and business, and over time we will hear more of an American English.

American English is a widespread variant of English spoken in the United States. Although not all Americans speak the same way, there are quite a few commonalities in their speech. American English is known as another English language, unlike British, Australian English and other variants. The American English language developed and grew along with the country. It began to diverge from British English during the onset of colonialism and gained regional and ethnic distinctions during the settlement of the continent. Today, it influences other languages and other varieties of English, as its literature, motion pictures, and television programs transmit the appeal of American culture to the world.

Keywords: English, American language, British language, Americanism, language, word, variant.

РАЗНОВИДНОСТИ АМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЛИНГВИСТИКЕ

Айсель Пашазаде

РЕЗЮМЕ

Большинство людей во всем мире, изучающих английский как второй язык, изучают либо американский, либо британский английский. Использование английского языка во всем мире началось, когда Британия создала всемирную империю. Сегодня большинство людей, изучающих английский как иностранный, по-прежнему изучают британский английский. Это происходит потому, что Британия давно заинтересована в преподавании английского языка и имеет издательства и учреждения для его продвижения. Однако американский английский преподается все чаще и чаще из-за всемирного успеха американского бизнеса и технологий. Этот успех также заставляет носителей британского английского даже в Англии перенимать многие американизмы. Английский действительно стал мировым языком в науке и бизнесе, и со временем мы все чаще будем слышать американский английский.

Американский английский - это широко распространенный вариант английского языка, на котором говорят в Соединенных Штатах. Хотя не все американцы говорят одинаково, в их речи есть немало общих черт. Американский английский известен как другой английский язык, в отличие от британского, австралийского и других вариантов. Американский английский язык развивался и рос вместе со страной. Он начал расходиться с британским английским во времена колониализма и приобрел региональные и этнические различия в процессе заселения континента. Сегодня он оказывает влияние на другие языки и другие разновидности английского, поскольку его литература, кинофильмы и телевизионные программы передают привлекательность американской культуры всему миру.

Ключевые слова: Английский язык, американский язык, британский язык, американизм, язык, слово, вариант.

İngilis dilində danışanların hamısı ortaq bir dil sistemini və əsas söz bazasını bölüşürlər. Lakin Amerika İngilis dili İngilis İngilis, Avstraliya İngilis və digər növlərindən bir çox tələffüz, söz və qrammatik strukturlar baxımından fərqlənir. Amerika mənşəli sözlər və ifadələr Amerikada istifadə edilir lakin başqa yerlərdə çox istifadə olunmurlar, bu kimi söz və ifadələr amerikanizmlər adlanır.

Geniş mənada, Kanadalı və Amerikalı natiqlər bir-birinə bənzəyir. Onlar həmçinin Avstraliya, Yeni Zelandiya və Cənubi Afrikadakılar kimi daha çox İngilis dilində danışan böyük bir qrup İngilis dilində danışanlardan fərqli səslənməyə malikdirlər. Məsələn, əksər kanadalılar və amerikalılar anbar, avtomobil kimi sözlərdə saıtdən sonra səsi tələffüz edir, Britaniya İngilis qrupundan olanlar isə bunu etmir. Həmçinin, bəzi britaniyalı ingilislər sözlərin əvvəlində h səslərini buraxırlar. Avstraliya, Yeni Zelandiya və Cənubi Afrikada danışılan İngilis dili Amerika İngilisindən daha çox İngilis İngilisinə bənzəyir.

Kanadalılar və amerikalılar bir çox nitq vərdişlərini paylaşsalar da, İngilis dilini bilən kanadalılar, Britaniyanın Kanada ilə daha yaxın tarixi əlaqəsi olduğuna görə bəzən daha çox İngilis İngiliscəsinə meyl edirlər. Amerika İngilis dili ilə Kanada İngilis dili arasındakı əsas fərqlərdən biri də out və house kimi sözlərdəki sait səsidir. Amerikalılar deyirlər ki, Kanadalıların tələffüzündə sanki bu sözlər oot və hoose kimi yazılır.

Amerika İngilis dili ilə İngilis İngilis dili arasında bəzi hallarda sözlərin ritmində fərqlər var. Britaniyalılar sanki sekretar kimi sözlərdə bir heca buraxırlar, sanki bu, secret kimi yazılır, amerikalılar isə bütün hecaları saxlayırlar. Amerikalıların üç heca ilə (spe-cial-ty), britaniyalıların isə beş heca ilə (spe-ci-al-i-ty) tələffüz etdiyi ixtisas kimi digər sözlər üçün bunun əksi doğrudur. Sait və samit səslərin də fərqli tələffüzü ola bilər.

Ən çox istifadə olunan sözlər müxtəlif ingilis dilini bilənlər tərəfindən paylaşılır. Bu sözlərə ən çox yayılmış isimlər, ən ümumi fellər və ən çox funksiyalı sözlər (əvəzlilər, artikllər və ön sözlər kimi) daxildir. İngilis dilinin müxtəlif növlərində eyni sözün fərqli mənalarla mövcud olması daha çox yayılmışdır. Məsələn, qarğıdalı Britaniyada ümumi bir termindir, lakin Amerika ingiliscəsində isə qarğıdalı xüsusi bir taxıl növüdür.

Amerika ingiliscəsinin orfoqrafiyası Britaniya ingiliscəsinin orfoqrafiyasından əsasən bir adama, amerikalı leksikoqraf Noah Vebsterə görə fərqlənir. Tanınmış İngilis Dilinin Amerika Lüğətinə (1828) əlavə olaraq, Vebster Amerika tarixində ən çox istifadə olunan məktəb kitablarından birinə çevrilən Amerika Orfoqrafiya Kitabını (1783, bir çox sonrakı nəşrlərlə) nəşr etdi. Vebsterin kitabları Britaniya ingilis dilindən fərqlənən amerikan dilinin istifadəsini təşviq etməklə Birləşmiş Ştatlarda orfoqrafiyanı standartlaşdırmağa çalışırdı. Xüsusilə Amerika müxtəlif ingilis dilinin inkişafı yeni ölkənin ayrı-ayrı siyasi inkişafını əks etdirirdi.

İngilis dilini bilənlərin qrammatikası variantlar arasında çox az fərqlənir. Təhsilə daha az çıxışı olan insanların nitqində Amerika İngilis dilinin regional və sosial növlərində qrammatik dəyişikliklər sisteməlik hallar kimi çox yayğındır. İngilis və Amerika İngilisləri arasındakı əsas fərq, ikisinin qrammatik cəhətdən tək, lakin mənada cəm olan isimlərə fərqli feil formaları əlavə etməsidir.

Amerika İngilis dili Şimali Amerikada məskunlaşan insanların müxtəlif mədəniyyətlərinə və dillərinə bir çox təsir göstərir. Təsirin xarakteri mədəniyyətlər arasındakı təmas şəraitindən asılı idi. XVII əsrdə Şimali Amerikanın şərq sahilində ilk məskunlaşmalar əsasən Britaniya təbəələrinə ibarət idi. Əhalinin təxminən 90 %-ni təşkil edən ingilislər fransız və alman köçkünlərini xeyli üstələyirdi. Buna görə də ingilis ortaqlar Amerika dili üçün yeganə real namizəd idi. Köçkünlər İngiltərənin müxtəlif yerlərində ingilis dilinin müxtəlif növlərindən istifadə edirdilər, lakin Amerika İngilis dilinin yaradılması ilə bu növlər bir nizamə gətirildi, yəni fərqləri böyük ölçüdə yox oldu.

XVIII əsrdə İrlandiya və Şimali Avropadan olan insanlar İngilis köçkünlərinə qoşuldular. Amerika İnqilabı zamanı (1775-1783), digər Avropa ölkələrindən gələn ingilis köçkünləri və digər köçkünlərin sayı müqayisə olunurdu. Bəzi avropalılar Pensilvaniya almanları kimi ayrı-ayrı icmalar yaratdılar, lakin əksəriyyəti İngilis köçkünləri ilə qarışaraq öz dillərindən Amerika ingiliscəsinə sözlər yaratdılar. Nümunələr balqabaq, bayou və fransız dilindən büro; Hollandiyadan peçenye, vafli və boss; və alman dilindən simit, pinochle və fuey. Şotlandiya və İrlandiya köçkünləri artıq ingiliscə danışdılar. lakin onlar Amerika ingiliscəsinə öz dil xüsusiyyətləri ilə təsir göstərmişdilər, məsələn, saitlərdən sonra r-nin tələffüzü (bir çox İngilis ingiliscə danışanları saitlərdən sonra r-ni tələffüz etmədiyi halda) və might can kimi qoşa feil formaları.

Afrikalılar Şimali Amerikanın erkən məskunlaşması zamanı qul kimi gətirildi. Amerika İnqilabına görə Amerika əhalisinin dördüdə biri afroamerikalılardan ibarət idi və plantasiya ərazilərində yaşayan əhalinin 95%-i afroamerikalı idi. Qulların Cruvecoeur-un Amerika idealında iştirak etməsinə icazə verilmədi, lakin onlar Amerika İngilis dilini yerli əhalidən və digər qullardan öyrəndilər. Bəzi qullar plantasiyalarda kreol dillərini inkişaf etdirə bildilər. Kreol bu halda müxtəlif dillərdən, ingilis və qulların danışdığı Afrika dillərindən olan sözlərdən ibarət idi. Onun da öz qrammatikası var. Vaxt keçdikcə, xüsusən köləlik ləğv edildikdən sonra, afro-amerikalıların dili daha az kreol xüsusiyyətlərinə sahib oldu. Bir əsl Amerika plantasiya kreoli qalır: Cənubi Karolina və Corciya yaxınlığındakı dəniz adalarında afroamerikalılar tərəfindən danışılan Gullah. Amerika ingiliscəsində afrikalı sözlərə gumbo, bamya daxil edildi.

XIX və XX əsrlərdə ABŞ torpaqlara nəzarəti fransızlardan, ispanlardan və yerli amerikalılardan əldə etdikdən sonra köçkünlər qərbə doğru itələdilər. Cruvecoeur-un Amerikanın ayrı-ayrı təsərrüfatlar idealı XX əsrə qədər davam etdi və ortaqlar məqsəd hissi immiqrantların Amerika dili və mədəniyyətində iştirak etmək üçün sosial təzyiqi qorudu. Bu dövr həm də əvvəlcə Şərqdə, sonra isə başqa bölgələrdə böyük şəhərlərin yaranmasına səbəb oldu.

Sənayenin inkişafı immiqrantlara təsərrüfatlarda deyil, şəhərlərdə işləmək imkanları yaratdı və nəticədə insanların şəhər yerlərində cəmləşməsi bəzi yerlərdə immiqrant dillərinin saxlanmasına imkan verdi, halbuki insanların çoxu hələ də gündəlik işlərində Amerika İngilis dilini öyrənib istifadə etməyi ən yaxşı hesab edirdi.

Digər ölkələrdən gələn mühacirlərin ingilis dilinə uyğunlaşması ilə yanaşı, ona da təsir göstərirdilər. Qərb və Cənub-Qərbdə şimali avropalılar tərəfindən məskunlaşma artıq orada olan ispandilli köçkünlərlə əlaqə yaratmaq demək idi. Nəticədə, Amerika İngilis dili enclilada, pueblo, sombrero və tortilla kimi ispan dili ilə əlaqəli bir çox sözləri, həmçinin yonca, tarakan, marina, plaza və ranch kimi adətən ispan kimi düşünülməyən bir çox sözləri qəbul etdi. Skandinaviyalılar Orta Qərbin yuxarı hissəsində evlər qurdular və Amerika İngilislərinə smorgasbord və sauna sözlərini verdilər. Digər avropalı mühacirlər əsasən şəhər yerlərinə çəkildilər. Yəhudi mühacirləri xüsusilə Nyu-York şəhəri ilə əlaqələndirilirdi. Çikaqo ilə sıx bağlı olan Polşa mühacirləri kielbasa və pierogi təmin etdilər; San Fransisko və ya Los-Anceleslə əlaqəli çinli immiqrantlar chow mein və mahjong; Bir çox şəhərlərlə əlaqəli olan italyan immiqrantları spagetti və pizza sözlərini əlavə etdilər. Bir çox digər mədəni qruplar da Amerika ingiliscəsinə təsir göstərmişdir, məsələn, Florida ştatının Mayami şəhərindəki kubalılar kimi.

Hətta Cruvecouer-in "Amerikalı olmaq" məqsədini paylaşan köçkünlər də Amerikan İngilis dilini həmişə eyni formada paylaşmırdılar. İnsanlar danışdıqları insanlar kimi danışmağa meyllidirlər və buna görə də Amerika İngilisləri regional çeşidlər inkişaf etdirdi. Bu növlər əsas giriş limanlarına uyğun gəlir və hər bir limanda başlayan tipik məskunlaşma yollarını izləyir. Amerikalı dilçi Hans Kurata görə, üç geniş şərq-qərb bandı - Şimal, Midlend və Cənub - məskunlaşma və nitq nümunələri arasında əlaqəni göstərir. Bu zolaqlar Missisipi çayına qədər çatır, lakin onu keçmirlər, çünki Qərbdə məskunlaşma daha qarışıq idi.

Şimal nitq qrupuna New England və ən şimal əyalətləri daxildir. Boston, Rod-Aylenddən şimala qədər olan Yeni İngiltərə yaşayış məntəqəsinin mərkəzi kimi xidmət edirdi, lakin dağlar qərbə birbaşa quruda məskunlaşmaya mane olurdu. New England nitqi Britaniya ingiliscəsində də olduğu kimi saitlərdən sonra r səsini buraxırdı.

New York City, həmçinin Şimal nitq qrupunda, şəhərin mediada məşhur olması ilə məşhurlaşan bir çox digər şimal bölgələrindən fərqli nitq vərdişləri inkişaf etdirdi. Bu fərqlərə saitlərdən sonra gələn səsin olmaması, bəzən t səsinin th səsi ilə əvəz edilməsi və sözlərin başqalarının er səsi ilə tələffüz etdiyi oi səsi ilə tələffüz edilməsi daxildir. Bunların hamısı otuz üçüncü üçün toity-toid tələffüzündə birləşir.

Amerika İngilis dilində heç vaxt əksər Avropa dillərində olduğu kimi "düzgün" hesab edilən ciddi danışq standartı olmayıb. Bu gün Amerika İngilis dilində danışq standartı ən yaxşı şəkildə spikerin müəyyən bir bölgədən və ya sosial qrupdan gəldiyini müəyyən edə biləcək söz seçimi və ya tələffüz kimi xüsusiyyətlərin nisbi olmaması kimi müəyyən edilir. Milli xəbər aparıcıları və digər

yayım simaları, bir çox amerikalılar kimi, məktəblər, məhkəmələr və iclas otaqları kimi rəsmi yerlərdə tez-tez bu nitq növünü istifadə edirlər.

Zamanla danışiq standartı təhsillə əlaqələndirildi. Ümumiyyətlə, kimsə məktəbə nə qədər çox gedibse, o, regional və sosial xüsusiyyətləri olmayan Amerika İngilis dilini bir o qədər yaxşı bilir. Bu, əsasən, məktəb kitablarında tədris olunan yazılı Amerika İngilis dilinin bir çox regional və ya sosial xüsusiyyətləri ehtiva etmədiyinə görə baş verirdi. Bu assosiasiya o demək deyil ki, danışiq standartı regional və ya sosial xüsusiyyətlərə malik nitqdən daha düzgündür. Bununla belə, standart dil adətən rəsmi situasiyalara daha uyğundur.

Məktəblərdən və digər rəsmi vəziyyətlərdən kənarda, regional və sosial variasiyalar Amerika İngilis dilində inkişaf edir. Amerikalıların əksəriyyəti indi şəhər və şəhəratrafı icmalarda yaşayır təcrid olunmuş təsərrüfatlarda deyil, yaşayış yerlərindəki bu dəyişiklik qeyri-rəsmi nitq növlərinin inkişafına təkan verir və bunların hər biri xalq dili adlanır. Xalq dili xüsusilə insanların gündəlik təmaslarının çox olduğu məhəllələrdə inkişaf edir, lakin onlar həm də regional və sosial təmas modellərinə uyğun olaraq daha geniş şəkildə inkişaf edir. Köhnə regional sözlər bəzən geniş şəkildə istifadəsini dayandırır, lakin bölgə xalq dillərində yeniləri öz yerini tutur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Baugh A. History of the English Language. New York, 1959.
2. Burlakova V. V. Contribution of the English and American Linguists to the Theory of Phrase. M., 1971.
3. Ilyish B. History of the English Language. L., 1973.
4. Jespersen O. Language: Its Nature, Development and Origin. London; New York, 1934.
5. Pyles Th. The Origins and Development of the English Language. New York, 1964.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.03.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.03.2024

**Rəyçi: F.e.d., prof. Nailə Sadıqova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**